Conştiinţa de majoritar şi de minoritar reflectată în cultura modernă a românilor

Mihaela COJOCARU

Români majoritari – români minoritari

Statul român modern are câteva coordonate specifice. Situat la nord de Dunăre, el cuprinde laolaltă mai multe „provincii istorice", Transilvania, Ţara Românească şi Ţara Moldovei, care în Evul Mediu au avut destine diferite. Până în zorii modernităţii romantice de la începutul secolului al XIX-lea, aceste entităţi statale mai mult s-au înfruntat decât s-au ajutat între ele, liderii lor politici şi militari fiind îndemnaţi la dezbinare de către vecini. O altă coordonată specifică statului modern român este aceea de a nu fi încorporat între graniţele lui actuale numeroasele comunităţi latinofone, risipite în Peninsula Balcanică sau pe cele de la graniţa de est şi de nord, de la Prut la Nistru sau din fosta Bucovină. În epoca modernă, apariţia de noi state în Balcani i-a făcut pe românii sud-dunăreni să descopere că reprezintă o minoritate, adesea nedreptăţită de reprezentanţii comunităţii majoritare. Ambiţiile expansioniste ale Imperiului Ţarist, însuşite şi de URSS, iar acum de conducătorii noilor state ce încorporează zestrea fostei Uniuni Sovietice, au determinat, ca şi astăzi, o mare parte dintre românii medievalei Ţări a Moldovei să-şi afle statutul de „minoritar"ori de etnie convieţuind într-un spaţiu multietnic. Succesul construcţiei statale de la nordul Dunării se datorează şi faptului că, în cele două milenii ale erei creştine, românii au comunicat nestingherit între ei, indiferent de râurile ori fluviile ce îi despărţeau, imperiile vecine sau hoardele barbare ce le-au invadat pământurile neputând împiedica sentimentul de solidaritate manifestat prin intermediul utilizării aceleiaşi limbi, în diversele ei graiuri ori stadii de dezvoltare, precum şi fidelitatea faţă de credinţa ortodoxă.

Informaţiile despre latinofonii nord-dunăreni sunt destul de târzii. Ei s-au organizat în „ţări" abia la începutul celui de-al doilea mileniu creştin, desăvârşite în timp datorită actelor militare, diplomatice şi economice ale unor voievozi abili şi autoritari. Ţara Moldovei s-a constituit între secolele XIV-XVI, consolidându-se militar sub sceptrul domnitorilor din dinastia Muşatinilor, care au adunat laolaltă regiunile situate între Carpaţii Orientali şi râurile Nistru şi Tisa. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, ea a devenit ţinta intereselor expansioniste ale vecinilor imperiali, nordul provinciei fiind anexat de habsburgi începând cu anul 1775 şi denumit Bucovina iar teritoriul de la Prut la Nistru, fiind preluat de Imperiul Ţarist în anul 1812 şi numit Basarabia. În numai o jumătate de secol, aceste spaţii, iniţial majoritar româneşti, devin multietnice, pentru ca după un veac de dominaţie străină populaţia băştinaşă să devină „minoritară"[1]. Ţara Românească medievală s-a structurat în aceleaşi secole ca şi Ţara Moldovei, strălucind în Peninsula Balcanică în timpul voievozilor din dinastia Basarabilor, cu deosebire

[1] Conform DEX *minoritar*, ca adjectiv, înseamnă *care face parte dintr-o minoritate, care repezintă cel mai mic număr dintr-o colectivitate.* El desemnează, ca substantiv, *o persoană care face parte dintr-o minoritate politică sau naţională.*

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

Mircea cel Bătrân şi Vlad Ţepeş. În ţările extracarpatice prezenţa otomanilor, devastatoare din punctul de vedere economic, nu a afectat libertatea de expresie şi de credinţă a băştinaşilor. Cât despre Transilvania, destinul i-a fost legat, încă din secolele X-XI de Ungaria, iar din secolul al XIV-lea de familia de Habsburg, domniile lui Iancu de Hunedoara şi Matei Corvin fiind printre puţinele afirmări politice şi militare ale unor reprezentanţi ai comunităţii băştinaşe. Românii au experimetat aici condiţia de „toleraţi”[2], elitele lor renunţând la etnie şi religie pentru a obţine, în schimb, drepturi economice, administrative şi politice. Nobilimea latifundiară şi militară se maghiarizează, şi abia intelectualii iviţi în epoca luminilor din rândul ţărănimii, misionari devotaţi ai noii religii greco-catolice, îşi identifică originile şi aspiră la unitate. Cu opţiuni reformatoare şi cu o pregătire teologică temeinică, ei împărtăşesc ideile iluminismului occidental şi pun în operă proiecte culturale, mai ales în domeniile istoric, lingvistic şi literar. Într-o provincie unde ungurii se străduiseră să ignore orice fel de urme materiale despre băştinaşi, iluminiştii greco-catolici descoperă dovezile originii romane a populaţiei de pe cele două maluri ale Dunării, originea latină a limbii lor materne şi continuitatea strămoşilor lor, în acelaşi spaţiu geografic, mai bine de două milenii.

Sud-dunărenii nu au reuşit să se adune într-o entitate politică distinctă, ei rămânând risipiţi în Peninsula Balcanică, într-un spaţiu vast cuprins între Dunăre, insulele şi peninsula grecească. Consideraţi „toleraţi” de către bizantini şi ulterior de către otomani, ocupanţii administrativi şi militari ai regiunii, ei au devenit din secolul al XIX-lea o „minoritate”, ignorată şi supusă unor procese rapide de deznaţionalizare din partea statelor apărute în sudul Europei, Grecia, Serbia, Bulgaria, Macedonia, Albania etc. Condiţia de „minoritari” a fost suportată uneori cu umilinţă, alteori cu furie, istoria consemnându-le revoltele şi insubordonarea faţă de diverşii lor stăpâni. În pofida condiţiilor vitrege de supravieţuire, sud-dunărenii şi-au conservat până astăzi limba, tradiţiile şi religia, contribuind la procesul de consolidare a culturii româneşti de pe cele două maluri ale Dunării.

România de astăzi este înconjurată aşadar în afara graniţelor de un brâu de comunităţi ce par a veghea la destinul „ţării-mame”. Cea mai numeroasă şi încă majoritară comunitate latinofonă se află în Republica Moldova de astăzi. În Ucraina sunt numeroase localităţi populate de „moldoveni”[3], pe malul Prutului, al Tisei, al Nistrului ori la ţărmul Mării Negre. În Serbia, Bulgaria, Grecia, Albania, Macedonia, Bosnia, Slovenia, Slovacia sunt încă latinofoni, denumiţi de lingvişti: „aromâni”, „machedoni” ori „cuţovlahi”[4]. În Ungaria se pot întâlni oaze de românitate în localităţile de la graniţă.

[2] Conform DEX verbul *a tolera* este împrumutat în limba română din franceză şi înseamnă *a îngădui*, *a permite o situaţie, un fapt (nepermis), a trece cu vederea, a admite, a suporta*.

[3] În Republica Moldova de azi se acreditează ideea unei distincţii între români şi moldoveni. Din nefericire o asemenea teză păguboasă este susţinută nu numai de politicieni ci şi de unii lingvişti sau literaţi.

[4] Termenii de „aromâni”, „machedoni” sau „cuţovlahi” au fost stabiliţi de lingvişti la începutul secolului XX. Populaţia latinofonă de la sudul Dunării s-a considerat „românească”, iar unii dintre iubitorii de exagerări, „mai români decât cei de la nordul Dunării”. În lucrarea noastră, îi considerăm români pe latinofonii de la sudul Dunării.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

Cei mai „vechi" dintre români

Românii sud-dunăreni şi-au marcat prezenţa în Evul Mediu timpuriu datorită activităţii unor părinţi ai Bisericii creştine, care au contribuit la consolidarea ei instituţională precum Cassian ori Dionisie Exiguus, sau a unor generali, care au salvat Roma şi Constantinopolul de invaziile barbare precum Aetius şi Belizarie. La cumpăna dintre primele două milenii creştine, ei au creat împreună cu bulgarii Ţaratul Asăneştilor (anul 1185), au fondat o capitală la Târnovo şi au legiferat slavona ca limbă de cult. În vreme ce Imperiul Bizantin era răvăşit de cruciadele occidentale, Ţaratul româno-bulgar şi-a încheiat existenţa, nu înainte de a fi iniţiat traducerea cărţilor de cult şi de a fi transcris hagiografiile unor sfinţi locali. În afara literaturii religioase în limba slavonă, sud-dunărenii au creat texte literare laice, iar din secolul al XVIII-lea au lăsat consemnări despre Moscopole (Voscopolea), oraşul „ce avea ca naş pe Dumnezeu"[5]. Renumit pentru bogăţiile adăpostite între zidurile lui, cetatea devine, asemenea Constantinopolului, ţinta atacurilor otomane, bandele lui Ali Paşa (poreclit Ţepelena) jefuindu-l şi obligându-i pe locuitori să migreze în Europa Centrală sau în Ţările Române de la nordul Dunării (Braşov, Bucureşti, Iaşi etc). Înălţarea acestei cetăţi bogate demonstrează vocaţia de întemeietori de civilizaţie a românilor sud-dunăreni, capacitatea de a iniţia într-un spaţiu pustiit economic de prezenţa otomanilor o cultură urbană prosperă, cu numeroase legături în Europa.

Soarta sud-dunărenilor este plină de suişuri şi coborâşuri în secolele XIX-XX. Poarta Otomană, iniţial potrivnică dorinţei lor de a-şi administra singuri obcinele, devine acum binevoitoare faţă de doleanţele lor, o bunăvoinţă târzie ce ascunde o formă de manipulare menită a-i transforma în opozanţi ai luptei pentru emancipare a celorlalte comunităţi etnice din peninsulă. La jumătatea secolului romantic, statul român modern începe să fie preocupat de soarta sud-dunărenilor, Costache Negri fiind primul oficial care solicită sultanului drepturi pentru „fraţii" din Balcani. Interesul lui Al.I. Cuza faţă de libertăţile de exprimare şi de credinţă ale sud-dunărenilor este continuat şi de Carol I, de data aceasta manifestându-se mai multă atenţie educaţiei, învăţării limbii române în şcoli şi licee. Numirea lui Apostol Mărgărit[6] de către regele Carol I în funcţia de inspector şcolar pentru învăţământul din Macedonia (Gyrocaster) şi Ianina, în mai 1886, ilustrează sprijinul concret acordat de statul român sud-dunărenilor. La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial procesul istoric de recunoaştere şi de apropiere dintre românii de pe cele două maluri ale Dunării este întrerupt, statul român bolşevizat nemairecunoscându-şi „fraţii" din statele „vecine şi prietene" ale Peninsulei Balcanice şi refuzând a continua dialogul cu aceştia. În vreme ce intelectualii rămaşi în România ajung victime ale noilor forţe politice, unii dintre ei sfârşindu-şi viaţa în lagăre, cei reîntorşi în Grecia devin acum purtătorii de cuvânt ai întregului lor neam, denunţând în forurile mondiale şi europene totalitarismul de la nordul Dunării. În condiţiile libertăţii de mişcare, de expresie şi de respect pentru drepturile cetăţeanului din cadrul Uniunii Europene, unde România şi Bulgaria au fost admise la 1 ianuarie 2007, problemele sud-dunărenilor pot fi rezolvate mai lesne, fără tensiuni politice. De asemenea, pretenţia

[5] Leon T. Boga (al cărui pseudonim literar este Nida Boga), 1886-1974, a compus un poem amplu, *Voshopolea*, dedicat cetăţii distruse la sfârşitul secolului al XVIII-lea de otomani.

[6] Carol I al României, *Jurnal*, vol. I, 1881-1887, ediţie îngrijită de Vasile Doncea, Polirom, 2007, p. 45 şi nota 38.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

unora dintre ei ca graiul lor matern[7] să fie recunoscut drept o limbă distinctă şi refuzul de a-l considera un idiom arhaizat şi oral al românei literare de azi[8], ar putea primi o rezolvare corectă din partea forului european.

Care sunt beneficiile trezirii conştiinţei etnice a românilor sud-dunăreni în epoca modernă? În secolele XVIII-XIX ele au fost induse de ideile iluministe şi romantice, ce promovau cultivarea limbii materne în şcoală şi în administraţia locală, efectuarea ceremonialului religios în veşmânt lingvistic românesc etc. Aceste idealuri au fost împărtăşite de prima generaţie de intelectuali care a îmbrăţişat valorile spirituale ale întregii etnii, după ce a beneficiat de bursele de şcolarizare liceală şi universitară ale statului român. Cei reveniţi acasă au înfiinţat instituţii de învăţământ cu predarea în limba maternă, au propagat sentimentul de fraternitate şi au militat pentru intensificarea dialogului româno-român. Asemenea iluminiştilor ardeleni, intelectualii sud-dunăreni care s-au dedicat cercetării ştiinţifice şi activităţii universitare s-au specializat în studiul limbilor clasice, al istoriei, al arheologiei, al lingvisticii comparate, al dialectologiei şi al folcloristicii. Între cele două războaie mondiale ei au publicat o serie de lucrări ce dezvăluiau spiritualitatea etniei lor, valorile morale şi estetice, dragostea acesteia pentru frumosul artistic[9], în consonanţă cu cele ale confraţilor nord-dunăreni. Unii dintre literaţi au desfăşurat, în epoca dintre cele două războaie mondiale, o intensă activitate publicistică în marile centre culturale (Bucureşti, Cernăuţi, Chişinău, Cluj, Iaşi) aducându-şi contribuţia la dezvoltarea literaturii, a dramaturgiei şi a teatrului pentru copii, a literaturii didactice în general. Poezia, proza, eseistica, memorialistica[10] sunt speciile şi genurile preferate, sud-dunărenii fiind atraşi de experimentele existenţialiste şi gândiriste, operele lor conţinând descrieri emoţionante ale spaţiului naşterii şi evocări dramatice ale istoriei zbuciumate a neamului.

În epoca interbelică, o direcţie culturală balcanică se bucură de recunoaştere europeană, fie ca o „realitate politică şi etnică fragmentată generând conflicte armate şi sentimentul/ conştiinţa a ceea ce numim echilibru instabil", fie ca o „dramă colectivă însoţită de reversul său parodic, parte integrantă dintr-o adevărată filozofie a supravieţuirii", fie ca „răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocratic şi de spaţiul închis, adiabatic"[11]. Balcanismul literar este pentru Mircea Muthu o graniţă dintre Orient şi Occident, unde reflecţia blazată şi metafizică se alătură libertinajului ca formă concretă de materializare

[7] Dan Mănucă, *Din nou despre regionalism: literatura aromânească*, „Convorbiri literare", 2006, nr. 11 (136), p. 64-66.

[8] Constatăm că nu numai la estul României actuale se vehiculează o teză lingvistică menită a îngreuna comunicarea dintre locuitorii celor două maluri ale Prutului, ci şi la sudul Dunării. Aici, această teorie improvizată din punctul de vedere ştiinţific pare să se fi născut dintr-un ataşament nostalgic după graiul oral matern, ameninţat a se moderniza şi a se alinia la normele limbii române literare actuale.

[9] Tache Papahagi, *Antologia aromânească*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1922. Lucrarea cuprinde o selecţie de texte literare populare (proverbe şi ghicitori, poezii lirice, balade şi legende, proză – snoave, tradiţii, basme), literatură cultă (extrase din operele semnate de Zicu A. Araia, Nicolae Batzaria, Constantin Belimace, Marcu Beza, Tache Caciona, George Ceara, Ion Foti, George Murnu, Nuşi Tulliu, Nicolae Velo, Leon Boga etc.), muzică populară românească precum şi un glosar.

[10] *Românii din jurul României*, redactor coordonator prof. dr. doc. Ion Gherman, Bucureşti, Editura Vremea, 2003, cap. *Elemente de origine română sau aromână în cultura populaţiilor sud-dunărene*, p. 488-516.

[11] Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc*, vol. III, *Balcanitate şi balcanism*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, cap. *Determinări*, p. 47.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

a devizei *carpe diem*, ilustrată în operele unor autori precum Ion Barbu şi Mateiu Caragiale. Panait Istrati, un „Gorki balcanic" în opinia lui Romain Rolland, consacră în literatura occidentală graţie naraţiunilor sale publicate în franceză[12] această direcţie specifică şi scrisului românesc. Dacă pentru literaţii nord-dunăreni, balcanismul a reprezentat mai degrabă un refugiu estetic, fantezist şi exotic, pentru cei originari de la sudul Dunării, el s-a materializat în opere evocatoare ale istoriei neamului şi în descripţii emoţionante ale spaţiului natal, ideal. Pentru sud-dunăreni balcanismul se identifică, cel mai adesea, într-o sumă de figuri literare exprimând dorul de casă, dorinţa de frăţietate, absenţa norocului în viaţă. Această tonalitate gravă domină operele scriitorilor care, după 1990, îşi tipăresc lucrările elaborate în anii dictaturii totalitare. Creaţiile lui Hristu Cândroveanu conţin mesaje inspirate de istoria românilor de la sudul Dunării, romanul *Marea serenităţii* imaginând istoria unei familii lovite de valurile nedrepte ale vremurilor. Iancu Paticina, eroul naraţiuii, este victima „fraţilor" de la nord de Dunăre, orbiţi de ideologia totalitară, care îl jertfesc pentru dragostea de ţară şi de neam, pentru omenia lui nealterată. În scrierile lui Teohar Mihadaş se reface, sub forma unor pseudo-memorii, destinul unui român sud-dunărean statornicit la nordul Dunării, victimă a laşităţii şi a lipsei de verticalitate morală a confraţilor săi. Mesajele „românilor de lângă noi" se regăsesc adesea în operele ce evocă destine frânte de istoria nedreaptă şi ce ilustrează obstrucţionarea integrării lor sociale de către reprezentanţii puterii oficiale, denunţaţi pentru indiferenţă şi ingratitudine. Operele lor sancţionează viciile românimii nord-dunărene şi reclamă absenţa sentimentelor de solidaritate şi de frăţietate.

Cei mai „europeni" dintre români

Dacă românii sud-dunăreni au constituit o cale de comunicare cu popoarele Peninsulei Balcanice şi cu spiritualitatea mediteraneană, românii transilvăneni au fost consideraţi purtătorii stindardelor Occidentului prosper şi catolic. Istoria Transilvaniei a fost legată de interesele Ungariei şi de cele ale familiei de Habsburg, românii fiind consideraţi o etnie „inferioară", „tolerată", dar niciodată „minoritară", pentru că au reprezentat cea mai numeroasă comunitate din interiorul arcului carpatic. Unirea celor trei ţări nord-dunărene, la începutul secolului al XVII-lea, de către Mihai Viteazul a demonstrat puterea unui stat românesc în această parte a Europei sudice. Acest episod a fost urmat de o intensificare a asupririi românilor de către autorităţi. Abia în epoca luminilor transilvănenii au avut parte de anumite drepturi şi libertăţi, instituţionalizarea religiei greco-catolice oferind multora dintre tinerii români unica şansă de instruire şi de parvenire socială. Asemenea sud-dunărenilor care au contribuit la fundamentarea cultului religios în limba slavonă, transilvănenii au pus bazele noii religii, prin traducerea din latină a cărţilor de cult şi edificarea de noi locaşuri, în dauna celor ortodoxe. Din această confruntare religioasă au ieşit învingători greco-catolicii, ortodoxia refugiindu-se în comunităţile rurale, în insulele de românitate urbană din Şcheii Braşovului ori din Mărginimea Sibiului. Pregătirea enciclopedică, în spirit iluminist, a învăţaţilor români a stimulat elaborarea de tratate istorice şi lingvistice unde se demonstrează latinitatea limbii române, romanitatea poporului român şi continuitatea pe teritoriul Daciei Felix. Mândri de originea lor nobilă, învăţaţii „Şcolii ardelene"

[12] Cele mai cunoscute dintre scrierile lui Panait Istrati, publicate atât în franceză cât şi în română, sunt: *Chira Chiralina*, *Ciulinii Bărăganului*, *Haiducii, Unchiul Anghel, Sotir, Kir Nicola, Mihail, Domniţa de Snagov, Codin, Mediterana. Răsăritul soarelui, Mediterana. Apusul soarelui* etc.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

susțin teze, uneori exagerate, cum ar fi cea a purismului limbii şi aduc la lumină momente din epoca medievală pentru a fi prezentate tinerilor ca modele de conduită patriotică.

În secolul romantic, statul român susține financiar şi moral cultura română în Transilvania: „Tribuna" din Sibiu devine un focar cultural de referință pentru literații pasionați de problematica națională. O serie de tineri creatori, între care G. Coşbuc, Octavian Goga, Liviu Rebreanu beneficiază de înlesnirile publicației sibiene pentru a ajunge în Regat, astfel încât după Unirea din 1 Decembrie 1918 ei se integrează şi se afirmă rapid în literatura națională, bucurându-se atât de recunoaştere academică şi universitară, cât şi de simpatia unui larg public. În Transilvania nu s-a pus problema întâietății graiului matern față de limba literară, convieţuirea îndelungată cu maghiarii şi saşii determinându-i pe intelectuali să înțeleagă necesitatea adoptării normelor literare şi să conserve pentru viața privată, de familie, exprimarea sfătoasă.

Beneficiile culturale ale convieţuirii românilor ardeleni cu alte etnii s-au dovedit fructuoase. Ei au profitat de ideile inovatoare propagate de Occident prin Budapesta şi Viena şi s-au adaptat cu uşurință la rigorile limbii germane, contracarând influența franceză excesivă, manifestată în celelalte provincii „istorice", extracarpatice. Din punct de vedere literar, încă din Evul Mediu românii au beneficiat de avantajele prezenței la Braşov a liderilor Reformei şi de scrierea în alfabet latin a limbii ungare. Traducerea Bibliei şi a cărților de cult s-a făcut sub patronajul înalților prelați, pentru ca literatura laică să se afirme deplin la sfârşit de secol al XVIII-lea. În secolul al XIX-lea, prin intervenția discretă a „Convorbirilor literare" şi a Junimii, Viena ajunge să fie un centru al intelectualilor români de pretutindeni.

Observăm că momentele culturale parcurse de elita literară ardelenească au fost asemănătoare cu cele ale sud-dunărenilor. După o existență zbuciumată şi adesea anonimă în Evul Mediu, redusă la nivelul unei civilizații rurale, intelectualitatea română, cu origini modeste, ajunge să parvină social prin intermediul religiei greco-catolice. Acțiunile îi sunt inspirate de tezele şi ideile iluministe, pentru ca în secolul romantic să se emancipeze şi să lupte pentru drepturi şi libertăți cetățeneşti şi naționale, cu deosebire în cadrul asociației culturale ASTRA. După integrarea rapidă în statul român reunit şi succesul din epoca interbelică a secolului XX, unii dintre scriitorii marcanți ai Transilvaniei suportă teroarea declanşată de regimul sovietizat împotriva intelectualității autohtone. Din decembrie 1990 existența lor este similară cu a întregii țări, ei asumându-şi întâietatea în mişcarea de emancipare de sub regimul totalitar.

Beneficiile integrării rapide a transilvănenilor au fost uriaşe pentru cultura României reîntregite la 1 Decembrie 1918. Prin intermediul lor s-a realizat cunoaşterea realităților occidentale şi s-a stăvilit influența covârşitoare a Orientului în regiunile extracarpatice. În concurență cu modelul german, promovat de secole în Transilvania, românii celorlalte provincii au cenzurat modelul cultural francez perceput, la un moment dat, ca sufocant. „Românului aflat sub vremi", care suportă cu resemnare metafizică adversitățile vieții, schițat atât de des în scrierile medievale şi premoderne ale Țării Moldovei şi ale Țării Româneşti, transilvăneanul îi oferă alternativa chibzuinței, a hărniciei şi a încrederii în propriile forțe, el aspirând la prosperitatea şi ordinea morală a lumii apusene.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

În zilele noastre comunitatea românilor din Ungaria[13] este într-adevăr „minoritară" iar contribuţia ei la menţinerea şi dezvoltarea spiritualităţii tradiţionale se rezumă la publicistică şi asociaţii literare locale, rolul presei, al celei scrise şi audiovizuale, fiind covârşitor în păstrarea şi îmbogăţirea zestrei identitare a românilor din Ungaria, în anii 1950-2003.

Românii „singuri împotriva tuturor"

În comparaţie cu românii sud-dunăreni ori transilvăneni, bucovinenii şi basarabenii s-au confruntat cu procesul izolării de spiritualitatea de origine relativ târziu. Ei au suportat în schimb un proces de deznaţionalizare rapid şi agresiv, menit a neutraliza elita aristocratică şi intelectuală şi a discredita valorile culturale strămoşeşti. Dacă în Bucovina, ordinea şi disciplina habsburgică au avut şi aspecte pozitive, în Basarabia, considerată o periferie europeană a Imperiului Ţarist, prezenţa străină a stagnat emanciparea culturală şi a ancorat-o în civilizaţia rurală, arhaică. Între dovezile pertinente ale deznaţionalizării basarabenilor amintim uitarea şi demonizarea epocii interbelice de emancipare românească, ceea ce justifică dogmatismul din epoca sovietică şi nehotărârea în afirmarea identităţii etnice.

Românii din Bucovina au avut parte de un destin potrivnic încă de la începutul epocii moderne. Vatră de formare a statului medieval moldovenesc în secolul al XIV-lea, în anul 1775 nordul Moldovei de Sus devine un domeniu al coroanei habsburgice. Interesul pentru această provincie, redenumită după copacul specific zonei (fagul), a determinat autorităţile să instituie un regim oarecum preferenţial, o viaţă administrativă şi politică proprie, domeniul fiind subordonat împăratului de la Viena. Cernăuţii devin cu timpul un centru de referinţă pentru cultura religioasă ortodoxă de rit slavon din Imperiu, iar germana înlocuieşte treptat limba română în şcoală şi în administraţie. În secolul al XIX-lea, o serie de familii nobiliare autohtone reuşesc să administreze încă acest teritoriu după reguli străvechi, împărtăşind în acelaşi timp cu entuziasm ideile Revoluţiei de la 1848 ale confraţilor ieşeni ori bucureşteni. După anul 1850, habsburgii pun în aplicare o politică de colonizare cu alte etnii, încât românii devin minoritari, în favoarea polonilor, maghiarilor şi rutenilor. În anul 1918 Bucovina se reuneşte cu România, epoca interbelică fiind una de emancipare culturală pentru comunitatea românească. Din anul 1940, o parte din teritoriul fostei provincii habsburgice este anexat de URSS, iar în zilele noastre comunitatea[14] autohtonă este nesemnificativă numeric, ignorându-şi adesea trecutul. Prezenţa lui Eminescu la Cernăuţi, lucrările profesorului său Aron Pumnul, manifestările proromâneşti ale societăţii studenţeşti „Arboroasa" sunt cele mai cunoscute fapte de cultură ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. În secolul XX, mişcarea „iconarilor"[15] epocii interbelice a adunat tinerii doritori a se exprima prin intermediul esteticii expresioniste şi a ilustrat geniul artistic al spiritului românesc, conservat în această provincie multietnică.

---

[13] Cornel Munteanu, *Românii din Ungaria*, volumul I *Presa*, Jula, Editura Noi, Ungaria, 2006, p. 9 şi urm.

[14] Sergiu Luchkanyn afirmă că Nordul Bucovinei, încorporat în Ucraina, este coordonat pe linie de învăţământ de la Kiev. La universitatea de stat din capitala ucraineană fiinţează o secţie de limbi şi literaturi străine, între care şi româna. La Cernăuţi există o secţie de limba şi cultura română în cadrul Facultăţii de Litere, cu o cifră de şcolarizare mică.

[15] Printre „Iconari" („cruciaţi ai poeziei", „cei ce transpun cerul", „traduc misterul", „răspândesc icoane, lumină, credinţă") amintim pe: Mircea Streinul, Liviu Rusu, Iulian Vesper, Aron Cotruş, Vasile T. Posteucă, Ion Roşca, Nicolai Pavel, Traian Chelariu ş.a.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

În Basarabia, gubernie țaristă născută pe harta Imperiului după 1812, soarta românilor a fost aspră. Dintr-o comunitate majoritară, este drept periferică, a românimii, băştinaşii acestui ținut cu o bogată istorie precreştină şi creştină, ajung în numai o jumătate de veac să fie amalgamați cu alte etnii. În vreme ce cultura românească tradițională se retrage în sate, cea urbană este monopolizată de Chişinău, unde se naşte o protipendadă doritoare a fi pe placul oficialilor străini. Un exemplu al procesului rapid de rusificare a aristocrației locale este ilustrat de C. Stere în romanul său, *În preajma revoluției*. Părinții lui Vania, protagonistul narațiunii, au de ales între două căi de supraviețuire: fie să se integreze în noua aristocrație prorusă, precum Smaragda Theodorovna, fie să iasă din istorie, rămânând credincioasă tradițiilor străvechi, repudiate de ocupanți, precum Iorgu Răutu. Copiii lor au de ales tot între două direcții divergente: fie să se supună noilor reguli instituite, ca unică şansă pentru a parveni social, fie să adere la mişcările nihiliste, cu speranța secretă a rezolvării nu numai a problemelor sociale ci şi a celor naționale, specifice minorităților adunate abuziv în conglomeratul imperial. În spațiul moldovenensc anexat de Imperiul Țarist nu doar limba română a fost cauza represaliilor ci şi religia ortodoxă specifică românilor din celelalte spații „istorice". Substituirea acesteia cu ortodoxismul moscovit s-a făcut destul de rapid, băştinaşii acceptând schimbarea fără să opună rezistență. În aproape o jumătate de an de la anexarea provinciei la Imperiul Țarist, limba română este alungată definitiv de limba rusă, atât în administrație, cât şi în biserică ori şcoală.

În pofida acestor vicisitudini, faptele de cultură românească sunt numeroase şi semnificative. La Dubăsari se publică în anul 1794 unul dintre primele volume de poezie modernă, aparținând lui Ioan Cantacuzino. Aici s-a redactat manuscrisul primului roman modern (*Aglaia*), iar geniul liric al lui Alexei Mateevici a scos la lumină poeme de inspirație religioasă precum şi cel mai cunoscut imn închinat limbii române (*Limba noastră*). Înaintea Unirii cu România şi imediat după acest eveniment, în Basarabia apar o serie de publicații literare şi se înființează o societate a scriitorilor români. Asemenea colegilor transilvăneni, basarabenii aderă la începutul secolului XX la estetica sămănătoristă (neoromantică) şi la cea poporanistă (neorealistă), pentru a se dedica apoi celei expresioniste şi ortodoxist-gândiriste. Procesul de emancipare culturală este întrerupt cu brutalitate în anul 1940, când acest teritoriu este reîncorporat în URSS, unde rămâne şi după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. De data aceasta, opțiunile intelectualității basarabene au fost mai multe: unii s-au încadrat în noul stat cu obedință, alții au fost deportați din cauza refuzului de a se adapta la noua ideologie. O a treia categorie de scriitori sunt cei care, după o şedere tranzitorie în România, aleg exilul occidental şi demască cu ajutorul mass-mediei anticomuniste abuzurile regimului totalitar. Cea mai îndârjită voce[16] a disidenței române aparține lui Paul Goma, scriitor originar din Basarabia, prolific din punctul de vedere literar şi

[16] Paul Goma (n. 1930) a incomodat cu „adevărurile" sale atât pe cei de acasă cât şi pe cei risipiți prin lumea largă. Georgeta Horodincă (n. 1930), după o carieră publicistică şi literară recunoscută în România, se exilează în Germania şi Franța, de unde publică pagini demascatoare la adresa lumii literare de acasă. În romanul *Somnambulii soarelui*, prozatoarea propune o versiune personală asupra momentului cedării Basarabiei de către statul român şi drama românilor plecați în bățenie.

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

apărător al libertăţii de exprimare, ale cărui afirmaţii incomodează pe confraţi şi pe politicieni, laolaltă.

În RSS Moldovenească, statul înfiinţat între Prut şi Nistru după cel de-al Doilea Război Mondial, reapar publicaţii literare româneşti abia după 1956. Tot acum, noilor generaţii li se permite accesul la învăţământul superior pedagogic şi literar. Ele parcurg un drum similar cu al generaţiilor de creatori din România, afirmându-se în cultura vremii ca „şaizecişti", şaptezecişti" ori „optzecişti". Din rândul lor se ivesc voci artistice distincte, ce se impun atenţiei cititorilor din republicile componente ale URSS: Grigore Vieru, Ion Druţă, Leo Butnaru ş.a. După 1992, manifestările emoţionale ale elitei literare în favoarea unei apropieri de România au fost sancţionate cu brutalitate de forţele promoscovite, astfel încât apariţia unui nou stat moldovenesc, apropiat ideologic de vechiul lui opresor, împiedică orice ideal de reîntregire. Problemele actuale ale intelectualităţii literare de dincolo de Prut sunt asemănătoare cu cele ale colegilor de breaslă din România: absenţa susţinerii materiale din partea statului şi a unui sistem unitar de valori estetice, neimplicarea organizaţiilor profesionale în promovarea culturii tradiţionale. Ei au de înfruntat concurenţa limbii şi a cărţii ruse, alimentată de nostalgiile unei populaţii ce se hrăneşte cu amintiri totalitare, refuzând a accepta valorile Europei occidentale.

Beneficiile integrării mesagerilor literari ai acestei provincii în cultura românească sunt însemnate. Facilitarea comunicării cu literatura rusă precum şi impunerea unor figuri şi a unor expresii literare specifice au îmbogăţit şi nuanţat o serie de teme şi motive literare, printre care: legăturile cu vatra străbună şi conservarea amintirii acesteia de-a lungul vremii, sacralizarea familiei şi a valorilor morale apărate de aceasta, aspiraţia spre armonie şi înţelegere cu natura şi lumea înconjurătoare etc.

Concluzii

Cele aproape zece milioane de români risipiţi în afara graniţelor României moderne au reuşit de-a lungul secolelor să păstreze legăturile cu centrul spiritualităţii româneşti de la nordul Dunării. Limba maternă a fost cel mai important factor de coagulare sufletească, în pofida orgoliilor locale conjuncturale ce au condus la nominalizarea, în zilele noastre, a trei versiuni de limbă română: una literară şi în circulaţie, o a doua arhaică şi regională şi o a treia dialectală şi încă slavizată excesiv. Religia, tradiţiile şi datinile s-au conservat unitar pentru toţi românii, fie că aparţin statului român, fie că sunt integraţi în alte entităţi statale, în afara graniţelor.

Fluctuaţiile statutului de minoritar/majoritar a comunităţilor rămase în afara statului românesc modern nu au afectat cultura în ansamblul ei, ce şi-a demonstrat în timp rolul de catalizator, de factor de coeziune între români. Atunci când a existat interes din partea statului român şi mai ales stipendii financiare pentru formarea unei intelectualităţi menite a conştientiza pentru comunitatea de origine apartenenţa la românitate, aceasta a luptat pentru aplicarea şi respectarea drepturilor şi a libertăţilor ce revin unei minorităţi din partea majoritarilor alături de care îşi duc existenţa.

În cultura română modernă sunt integraţi numeroşi poeţi şi prozatori, originari din spaţiile limitrofe, care au îmbogăţit-o cu trăsături şi perspective noi. Balcanismul, expresionismul german, romanul realist şi psihologic rus s-au manifestat într-o manieră specifică în literatura noastră, graţie celor obligaţi a se hrăni încă din copilărie cu valorile culturale ale majorităţii oficiale. De multe ori, creatorii aparţinând acestor comunităţi, uneori minoritare ori de mărginime culturală, autori împătimiţi de propriile

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)

adevăruri, s-au impus şi la nivel continental, devenind parteneri de dialog intelectual cu savanţii timpului în care au trăit. Credinţa lui Titu Maiorescu că nu există literatură bună sau rea, ci literatură încorporând valori estetice sau nonliteratură, poate fi aplicată şi la problematica studiului nostru: nu există o cultură a unei comunităţi când minoritare, când majoritare, în funcţie de capriciile istoriei, ci o cultură rezistentă în timp, modelatoare de conştiinţe, sau non-cultură.

Bibliografie

Ciobanu, Ştefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău, 1992.
Cimpoi, Mihai, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chişinău, Arc, 1996.
Loghin, Constantin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918*, Cernăuţi, 1996.
Nistor, Ion, *Istoria Basarabiei*, ediţie de Stelian Neagoe, Bucureşti, Humanitas, 1991.
Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, ediţie de Stelian Neagoe, Bucureşti, Humanitas, 1991.
Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, 2 volume, Bucureşti, Fundaţia Luceafărul, 2001.
Papahagi, Tache, *Antologie aromânească*, Bucureşti, Tipografia România Nouă, 1922.
XXX, *Dicţionarul cronologic al romanului românesc, de la origini până la 1989*, Editura Academiei Române, 2004.
XXX, *Istoria românilor*, 6 volume, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2000-2004.

Conscience de majorité ou de minoritaire dans la culture moderne roumaine

Au dehors des frontières de l'Etat roumain il y a un nombre impressionnant de confrères, obligés à vivre dans les pays voisins commes minoritaires. Les gens de culture doivent choisir leur statut: celui de représentants artistiques d'une minorité, insérée parmi des majoritaires étrangers, ou celui de représentants artistiques de la culture roumaine. L'enjeu minoritaire⁄majoritaire n'est pas décissif en culture, seulement la valeur esthétique d'une oeuvre.

Universitatea Gaze-Petrol, Ploieşti
România

BDD-V2502 © 2007 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:08 UTC)